

Något brev från J. P. Jacobsen till Alexander Kielland är enligt Johs. Lunde hittills icke känt. Lunde säger i brevet till mig, att han förmodat dessa brev tillhöra de många, som gått förlorade.

Men med det lilla brevet från Vallø den 1 juni 1882 har alltså i varje fall ett brev från J. P. Jacobsen till Alexander L. Kielland bevarats åt eftervärlden.

Nils Palmborg

Høstkarl og katteskæg

Katteskæg (*Nardus stricta*) er en på kalkfattig jord (heder, moser, enge, skovsletter) almindeligt vildtvoksende græsart. Den danner tætte faste tuer med ca. 20 cm stift oprette stængler, som kun ved basis har talrige meget smalle grågrønne eller blågrå, hvas-hårede og børsteagtigt sammenrullede blade. Det ensidige aks er smalt med sylspidse småaks.

Selv om græsset er lavt og uanseligt, kunne man ikke undgå at lægge særlig mærke til det på grund af masseforekomsten og dets stridte beskaffenhed. Navnet *katteskæg* (litterært 1796ff.) stammer fra jysk og skyldes en sammenligning med dyrets knurhår, svarende til *oksemule* Mors 1811 og *svinebørste(r)* 1877ff.¹ Landmanden måtte have dette græs, som fortrængte de bedre foderurter og selv var et yderst ringe foder. Kun som ganske ungt blev katteskæg ædt af kvæget og navnlig får – senere var det så sejt, at dyrene kun rev tuerne op og lod dem ligge, jvf. norsk *hungertot* »fordi Creaturene i Fodertrang tage en Tot heraf i Munden, men æde det ikke« (1796).²

Særlig besværligt var katteskæg, når hedemosen eller engen skulle slås til hø. Leen prellede af på de glatte, seje stængler og blade, og deres store kiselsyreindhold sløvede den i løbet af kort tid – jvf. sydsvensk *stålpinagräs*: »er hårdt som stål, når man hugger i det under høsten«.³ Linné fortalte 1770, at »når bønderne skal slå sine enge . . . da får man altid at høre de største eder, thi når han har slået nogle slag, så hunker leen og går hen over græsset, da må han påny hvæsse, og inden han har slået 20 slag er den uduelig«.⁴

Det krævede derfor en skarp le og stærke arme at slå hø hvor der groede mange katteskæg; det skulle helst gøres en dugvåd morgen eller efter regn, når stråene var blødere – ellers rejste græsset sig igen og spurgte drillende: Hvem er det, som banker? (Vestslesvig).⁵ En række jyske talemåder nævner katteskæg og andre stivstråede og seje græsser i kontrast til planter, som var lette at hugge over:

Katteskæg (*Nardus stricta*).

Bokblåer (bukkeblade) o hjølikål (hølékarl = skjaller) · di gør søle kål glå, · men katskek o hor æng, · dær skal en kjen en kål frå en dræng;⁶

følfør (følfod) (eller knæpstråi [padderok]) å bokblai, · da ær æ dræng (eller: arm slæterer) glai, · mæn komer di i ven (hvene) å stærk æng, · da gær æ kal fra æ dræng (Vestslesvig);⁷

bukkeblåj gør de små drenge glåj, · katteskæg å hwin · får de gammel karl' te å grin;⁸
råker (padderokker) o bokblå ka'n håw aw mæ en bøgelat (bøgelægtc), men katskjæk di ka dog en kål;⁹

kragetær (skjaller) og bukkeblade, de er misæl svært græs at slå, men jyden har noget han kalder katskæg, det kan man kun slå af med en bøgevognskæp.¹⁰

Vestjyden sagde ironisk om østjyden: Katteskæg og hårkamper (frytle) kan man hugge af med en bøgelægtc, men bukkeblade og kragetær er noget, der fornemmer til (le-)knagerne¹¹) eller: i æ østen dic gjc di å drøwte å hwøwte i dje hwin å dje hwejselgrejs (= ?), men læ dem kom' te wos i wo woke (= ?) å wo boke å wo padderåke, så'el vi misæl si, hwa få kal di ær!¹²

Det må være en huskefejl for katteskæg eller anden sejstræet plante, når en gammel kone i Snebjerg sagde om bukkeblad og lecn: bokblå stor hijl urn skå, trej gång tråj han o mi huwe, a stor hær eno o mi faste ruwr!⁹

Ganske tilsvarende hed det i Norge, at når man førte lecn gennem græsset rejste det sig op og sagde: Slår du også? En mand f. 1816 kunne fra sin ungdom huske folk sige:¹³

Han Ola ljåen brynte · å ga sæ te å slå · med ljåen så det lynte, · men fe'kje a (ej) et strå, · for finnen (katteskæg) han sæ bokka · å derpå reist'an sæ, · te Ola så'an nikka: · »Kvi slær du slik på mæ?« · Han Ola så to fela (violinen) · å leika ud å inn. · »De æ langt bær å septa · enn slå på slig ein finn«.

Andre norske talemåder lød: *finnstott* står og bukker for lecn; *bustingen* står og flirer (griner) ad en, *bustingen* flirer ad os.¹⁴

Om katteskæg skrev Linné i sin *Flora succica* 1745, at »det er ubrugeligt på engene, er kort og undviger lecn og er forhadet af mejerne«. Fra Väst- og Södermanland har Rich. Dybeck 1845 navnet *siks-du, sis-du* med forklaringen: når høstkarlen slår til dette græs, hviner det, og denne hvinen eller hvæsen har man villet udtrykke med *siksd* eller *sisdu*. Men græsset bliver som regel stående for det første hug og hvæser sit spottende »(dér) ser du!¹⁵

Et bayerisk navn *schrickach* kan være en pendant til det svenske lydord.¹⁶ I Mecklenburg blev optegnet *dai slau gras* (det snu græs) – fordi det undgår den mejende le,¹⁷ og i Hessen *komplimentgras* til fåresvingel (*Festuca ovina*), der på de samme lokaliteter danner lignende lave tætte tuer, som nejer eller bukker for lecn.¹⁸ Spreewald-bønder siger om ung-rørhvene (*Calamagrostis canescens*), et stift og ru græs vanskeligt at mejc: slår du det forfra bøjer det sig ned, vender du dig om så griner det igen.^{18a} En i Bayerischer og Böhmer Wald velkendt »samtale« mellem katteskæg og høstkarl lyder (her oversat fra dialekt):

- Bürstling*, i dag vil jeg mejc dig!
– Det bli'r svært!
– Jeg kan hvæsse godt!
– Det vil ikke gøre mig noget!
– Jeg står fast!
– Så knækker min nakke og mine ben!

Den citeres også således:¹⁹

- Bürstling, nu vil jeg meje dig!*
 – Og hvad så?
 – Jeg har en skarp le.
 – Det er jeg ligeglad med.
 – Men hvis jeg slår hårdt?
 – Og hvis jeg bukker mig?
 – Men jeg har en god hvæssesten.
 – Uha, så knækker hals og ben.

Lige så original er følgende formaning, som den gamle *bürstling* i Kärnten (Østrig) giver sin søn: Duck di lei hinter mi, wonn i geah, geahst du a = skjul dig bag mig, rammer de mig rammer de også dig, men bli'r jeg stående går du også fri.²⁰

Bonden kunne dog komme græsset til livs på en anden måde: ved at gøde jorden kraftigt. Herom siger man i Schweiz: »Katteskæg og øjentrøst (en anden på enge ildeset plante) frygter møddingen endnu mere end djævelen yievandet«. ²¹

Som kompilationen viser har den samme motivering givet vidt forskelligt formulerede udsagn. Disse må altså være opstået lokalt og skyldes ikke en traditionsudveksling mellem Syd- og Nordeuropa eller vice versa.

Litteratur

1. Ordbog over Danmarks Plantenavne ved Johan Lange 2 (1960), 103f.
2. C. G. Rafn, Danmarks og Holsteens Flora 1 (1796), 503.
3. Sten-Bertil Vide, Sydsvenska växtnamn (1966), 288.
4. Linné's botaniske »Prælectiones privatissimæ« på Hammarby 1770 (Martin Vahl's referat), i: Bergens Museums Aarbok 1910 nr. 1, 16f.
5. H. F. Feilberg, Jysk ordbog 2, 112.
6. E. Tang Kristensen, Danske ordsprog og mundheld (1890), 561.
7. Jysk ordbog 1, 400 og 2, 236; Sønderjylland: Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, svar nr. 17142 på spørgeliste 20, 1955.
8. E. Tang Kristensen, Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv, tillægsbd. 1, 40.
9. H. P. Hansen, Hyrdeliv paa Heden (1941), 120.
10. Tang Kristensen [note 6], 488.
11. Skattegravere 3 (1886), 105.
12. Udvalg for folkemål, top s. 2055 (N. P. Randsløv fra Århus amt).
13. Ove Arbo Høeg, Planter og tradisjon (1974), 461f.
14. Høeg i Nord-Trøndelags historielags årbok 1947, 8 (særtryk) jvf. Planter og tradisjon 46, 462f.
15. Runa 1845, 51.
16. J. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch 2 (1877), 958.
17. Ernst Krüger i Archiv d. Ver. d. Freunde d. Naturgesch. in Mecklenburg 71 (1917), 55.
18. H. Marzell, Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen 2 (1972), 428.

- 18a. H.-D. Krausch: *Wissenschaftliche Zeitschr. d. Pädagog. Hochschule, Potsdam* 2 (1955), 89.
19. E. K. Blumml, *Beitr. z. deutschen Volksdichtung* (1908), 142; Joseph Blau i *Heimatbildung* marts 1920, 19; Joh. Brunner, *Heimatbuch d. bayer. Bezirksamtes Cham* (1922), 146.
20. *Deutsche Gaue* 38 (1937), 98f.
21. Gust. Hegi, *Illustr. Flora von Mittel-Europa*, 2. Aufl. 1 (1936), 480.

V. J. Brøndegård